

Дубасенюк О.А., Якса Н.В. Розвиток особистості як суб'єкта праці впродовж життя // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції "Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи", Хмельницький, 21-23 жовтня, 2009. – С. 55-58.

УДК 371.2 (09)

Дубасенюк О.А.,

доктор педагогічних наук, професор

(Житомирський державний університет імені Івана Франка),

Якса Н.В.,

доктор педагогічних наук, доцент

(Таврійський національний університет ім. І. В. Вернадського)

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА ПРАЦІ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

Важливе значення у сучасних умовах набуває проблема розвитку особистості як суб'єкта праці. Дана проблема активно розроблялася у психолого-педагогічній науці (Б.Г. Ананьєв, Е.О. Клімов, С.Я. Батищев, Ф.Е. Зеєр, Н.Г. Ничкало, К.К. Платонов та ін.). Таким чином, розвиток можна вважати евристичним принципом аналізу психолого-педагогічних феноменів, зокрема й проблем особистості професіонала у сучасному інформаційно-технологічному просторі, а також головних аспектів психології професійного розвитку особистості. Відтак, *завданням статті* є аналіз розвитку особистості як суб'єкта праці впродовж життя.

Розвиток – філософська категорія, що відображує процес руху, зміни цілісних систем. До найбільш характерних рис даного процесу відносять: виникнення якісно нового об'єкта (або його стану), спрямованість, незворотність, закономірність, єдність кількісних і якісних змін, взаємозв'язок прогресу і регресу, суперечливість, спіралеподібність форми (циклічність), розгортання у часі. Разом з тим розвиток – універсальна і фундаментальна якість буття, яка складає спеціальний предмет дослідження

діалектики – вчення про розвиток. Оскільки основним джерелом розвитку виступають внутрішні суперечності, то даний процес, по суті є саморозвитком (саморухом). Сучасна наука (зокрема, синергетика) підтверджує глибинну незворотність розвитку, його багатоваріантність і альтернативність, а також те, що "носіями" розвитку стають складні, відкриті, самоорганізуючі системи [3, с. 495].

При цьому поняття "розвиток" на відміну від поняття "формування" відноситься зазвичай до таких систем, які мають високу ступінь самодостатності й автономні внутрішні джерела своїх якісних змін. "Формування" ж відноситься, як правило, до об'єктів, якісні зміни яких, відбуваються під впливом будь-яких зовнішніх керуючих сил. Проте, на думку В.В. Давидова, у процесах розвитку автономних і суверенних систем мають місце формування деяких їх складових, а у процесах формування будь-якого об'єкту на певних стадіях спостерігаються моменти розвитку окремих його компонентів. Відповідно до культурно-історичної теорії Л.С. Виготського, вихідним суб'єктом психічного розвитку є не окрема людина, а група людей. В їх соціально-культурній діяльності і під її вирішальним впливом формується індивідуальний суб'єкт, який на певній стадії становлення набуває автономні джерела своєї свідомості і переходить "у ранг" розвивальних суб'єктів.

Розвиток особистості як суб'єкта праці передбачає зміну її кількісних і якісних властивостей. У той же час розвивається світогляд особистості, її самосвідомість, здібності, обдарування, відношення до дійсності, набувається практичний досвід.

Психічні зміни в особистості у контексті історико-еволюційного підходу слід пояснювати взаємодією між природою, суспільством і особистістю. У цій схемі біологічні якості особистості (наприклад, тип нервової системи, задатки) виступають як знеособлені передумови розвитку особистості, які в процесі життєвого шляху стають результатом цього розвитку, а суспільство виступає як умова здійснення діяльності, під час якої людина залучається до

світу культури. Підґрунтям і рушійною силою є спільна діяльність, у процесі якої здійснюється засвоєння особистістю завданих соціальних ролей. Проте рольова поведінка – це тільки початкова точка відліку розвитку особистості. Перетворюючи нормативну-рольову діяльність у ситуації вибору, особистість заявляє про себе як про індивідуальність, життєвий шлях якої часто стає історією відхилень альтернатив [3, с. 496].

Передбачаючи своє майбутнє, усвідомлюючи свої досягнення і недоліки, людина прагне до самовдосконалення за допомогою своєї діяльності, навчання, гри, спілкування з іншими людьми, самоосвіти.

У процесі навчання відбувається духовне і фізичне становлення людини, реалізації її природних задатків на основі засвоєння усіх елементів культури і соціального досвіду, що включені у зміст освіти. Водночас відбувається психічне, духовне, інтелектуальне, соціальне зростання особистості.

Розвиток суб'єкта праці – це процес незворотних, спрямованих і закономірних змін особистості, що приводить її до найвищих досягнень у сфері трудової діяльності.

Важливо зазначити, що розвиток людини впродовж життя – новітня комплексна сфера емпіричного дослідження і теоретичного осмислення життєвого шляху людини. Вона включає: а) вивчення життя у всій її широті – від зачаття до смерті; б) дослідження життя у всій її глибині – від мінливих біологічних, психологічних і соціологічних основ до динамічних проявів її у почуттях, думках і діях людей, які проживають у різних культурних та історичних умовах; в) аналіз існуючих і побудова нових теорій часу життя (життєвого та професійного шляху людини, а також розробка комплексу методів для опису, пояснення і передбачення змін, що відбуваються з розвитку віку; г) пошук нових засобів оптимізації ходу розвитку впродовж всього життя.

Існують розроблені науковцями теорії і методи вивчення розвитку особистості впродовж життя. Нині виділяють дві найбільш поширені теорії, які мають потенційні можливості розширення до перспективи часу життя:

механістичні і організаційні. Механістичний підхід зводиться до трьох основних припущень: а) по суті розвиток обумовлений або спадковістю, або життєвим досвідом (хоча визнається деякий вплив досвіду у першому випадку і спадковості у другому); б) людина відіграє пасивну або реактивну роль; в) розвиток складається з послідовності малих, хоча і вимірюваних позитивних або негативних прирощень. У межах організаційного підходу: а) розвиток відбувається у результаті взаємодії досвіду і генетичних чинників; б) найважливішим джерелом розвитку є активність самої розвиваючої людини; в) розвиток складається з передбачуваної, усталеної послідовності стадій, які якісно розрізняються. Можливо, зростаюча свідомість того, що люди – це активні і разом з тим реактивні істоти, призводить до поступового об'єднання цих думок у більш потужні сполученні теорії, такі як теорії Дж. Боулбі, який поєднав психоаналіз з етологічною еволюційною теорією, що ґрунтується на дослідженнях тварин, і який поєднав теорію навчання з когнітивним підходом.

Є.О. Климов (1996) на основі проведених досліджень виділив певні етапи та стадії розвитку суб'єкта праці відповідно до вікового розвитку людини [2]. Їх аналіз дозволяє виокремити такі головні процесуальні аспекти розвитку особистості як суб'єкта праці.

Перш за все, можна говорити про допрофесійний розвиток суб'єкта праці, який має такі стадії:

1. Стадія передгри (епоха раннього дитинства): інтервал від народження приблизно до 3-х років тобто близько 5 % часу, якщо прийняти за 100 % "юридичний" цикл розвитку суб'єкта трудової діяльності (від народження до пенсійного віку у нашій країні). У цей час відбувається оволодіння дитиною у процесі спілкування з дорослими сенсорно-перцептивними функціями і рухами, мовленням, засвоєння деяких маніпулятивних, знарядійних дій, що співвідносяться із суспільно виробленими предметами, найважливішими правилами поведінки і моральними оцінками.

2. Стадія гри ("період дошкільного дитинства"). Інтервал приблизно від 3 до 7-8 років; 7 % від вказаного вище розвитку умовного циклу розвитку суб'єкта діяльності. У цей час відбувається оволодіння дитиною "основними смислами" людської діяльності, міжлюдськими відносинами і відповідними діями, системі ігор, що організуються тією чи іншою мірою дорослими а також у продуктивній діяльності (малювання, ліплення, конструювання) і при виконанні окремих трудових або навчальних завдань. Починає складатися індивідуальний стиль діяльності. Уже в іграх проявляється те, що дитина хоче бути кимсь (то шофером, то поваром, то космонавтом тощо) і дізнається, що для цього слід навчатися. Формується готовність до шкільного навчання.

3. Стадія оволодіння навчальною діяльністю ("період молодшого шкільного дитинства"). Інтервал від 7-8 "юридичного" циклу розвитку суб'єкта діяльності. У цей час інтенсивно починають розвиватися здібності самоконтролю, самооцінки, самоаналізу, мимовільної регуляції діяльності, "здібність діяти "про себе" (уявлення, планування). Відбувається засвоєння нових соціальних вимог і міжлюдських відносин, пов'язаних зі шкільним режимом дня, включеністю у системи " вчитель-учень", "учень-учень", "учень молодшого класу-учень старшого класу" тощо. Поряд з учінням важливу роль у формуванні молодшого школяра як суб'єкта діяльності відіграють праця, суспільно корисна діяльність".

Розглянемо розвиток у період "вибору професії", проектування професійного "старту" і життєвого шляху".

4. Стадія оптанта, або оптації (усвідомленої підготовки до "життя", до праці, планування, проектування професійного життєвого шляху). Цей період приблизно відповідає підлітковому віку і ранньої юності. У даний період відбувається (при правильно поставленому вихованні) оволодіння системою (для "світу дорослих") соціально значимих ціннісних уявлень, ідеалів (мислених зразків побудови життя, діяльності, професійного шляху), активне і дійове засвоєння системи потрібних ("дорослих") відносин із сверсниками і

старшими, активний самоаналіз і співвіднесення своєї особистості зі світом дорослих, спроби реального планування свого майбутнього. Формуються професійні плани, приймаються відповідні свідомі, самостійні конкретні і достатньо тверді рішення.

Розглянемо розвиток особистості у період професійної підготовки і подальшого становлення професіонала, який виявляє певні стадії.

5. Стадія професійної підготовки у різних випадках припадає на вік від 15-18 до 16-23 року. Молода людина обрала навчальний заклад або форму навчання і психологічно стала більш або менш вираженим адептом деякої професійної спільноти, тому цей період можна назвати стадією адепта. Сюди зазвичай відносять учнів різних типів і рівнів професійної освіти: і учнів ПТУ, і студентів технікумів, коледжів, професійних шкіл, вузів, а також "слухачів", "курсантів", "учнів", майстра-наставника та ін. У цілому у цей час відбувається засвоєння системи основних ціннісних уявлень, що характеризують дану професійну спільноту, і культивованих у ній, оволодіння спеціальними знаннями, вміннями, навичками, необхідними для майбутньої професійної діяльності, "для життя", для успішного "професійного старту". Формується професійна придатність.

6. Стадія, або фаза, "адаптанта", адаптації, "звикання" молодого спеціаліста ("адаптанта") до роботи, певного виду діяльності. Справа у тому, що соціальні, діяльнісні норми навчального закладу або звичного виробничого колективу нетотожні нормам нового місця роботи. І молодий спеціаліст повинен знайти у собі розуміння і можливості саморегуляції, щоб розпізнати, зрозуміти, відчувати нові, незвичні для нього норми, що регулюють і поведінку, і образ життя, і манери, зовнішнє обличчя професіонала, не говорячи вже власне "технологічні" тонкощі, і має "вписатися" у контекст прийнятих норм.

7. Стадія, або фаза інтерналу. Перед нами вже досвідчений працівник, який усталено любить свою справу, і може майже самостійно, все більш

надійно і успішно справлятися з основними професійними функціями на даному трудовому посту, і це визнають товариші по роботі.

8. Стадія, або фаза майстра, майстерності. Працівник може вирішувати і прості, і найскладніші професійні задачі, які не всі можуть розв'язати. Він набув свій індивідуальний стиль діяльності, його результати стабільно добрі. Зазвичай, він вже має деякі формальні показники кваліфікації (розряд, категорію, звання).

9. Стадія, або фаза авторитету. Це майстер своїх справи, добре відомий як мінімум у своєму професійному колі або навіть за його межами (в галузі, на міжгалузевому рівні, у країні). Він має ті чи інші високі формальні показники кваліфікації (розряд, категорію, тощо), "чин", звання, вчену ступінь тощо).

10. Стадія, або фаза, наставника, наставництва у широкому смислі. Перед нами людина, у якої колеги готові повчитися, перейняти досвід. Авторитетний майстер своєї справи в будь-якій професії "обростає" однодумцями, наслідувачами, запозичувачами досвіду, учнями, послідовниками. І це одна з обставин, яка робить його життя наповненою осмисленою перспективою. Відповідно до акмеології, на цій стадії людина має можливість досягти вершин у своєму професійному становленні. Зазначена стадія інтегрує всі попередні стадії ніби у згорнутому вигляді, що виявляє циклічний характер розвитку особистості.

Відтак, розглянуті етапи виявляють закономірність циклічності (етапності), що простежується між певними циклами у віці в набутті професійного досвіду та підйомами, спадами в рівні оволодіння знаннями, вміннями, способами взаємодії із різними категоріями суб'єктів освітнього простору. Загалом, сам процес професійної підготовки виявляє цикли – певні етапи: 1) оволодіння основами професійної майстерності; 2) набуття конкретного професійного досвіду; 3) утвердження власної позиції; 4) оволодіння знаннями, вміннями, навичками, способами у професійній сфері; 5) подальше самовдосконалення; 6) постійний саморозвиток,

самовдосконалення. Вони зумовлюють побудову навчального процесу у напрямку реалізації таких компонентів: 1) цілемотиваційний (формування мотивації до навчання); 2) змістовий (формування змісту навчання); 3) операційно-діяльнісний (формування способів та прийомів навчальної діяльності); 4) рефлексивний (рефлексія, усвідомлення процесу цієї діяльності); 5) контрольньо-оцінний (усвідомлення й оцінка цієї діяльності, її свідоме контролювання).

Можна також говорити про закономірність гетерохронності (нерівномірності): визрівання особистісних функцій, яка виявляє залежність між структурою особистісних якостей майбутнього професіонала і віком, досвідом. Доведено, що на початку професійного шляху опорними є вольові якості і методи, які виходять від самого суб'єкта, а наприкінці навчання за умови постійного самовдосконалення та прагнення підвищити свій рівень професійної майстерності та продуктивності, діють вже морально виправдані методи гуманістичного спрямування; розвиваються моральні цінності, особистісні якості [1; 4]. Таким чином, відповідні професійні й особистісні якості майбутнього професіонала формуються нерівномірно, коли спостерігається інтенсифікація розвитку одних процесів і одночасне гальмування інших.

Відтак, урахування теорій розвитку особистості та окремих закономірностей цього розвитку дає можливість ґрунтовно дослідити її становлення як суб'єкта праці, що має великі освітні наслідки.

Список використаних джерел

1. Дубасенюк О. А. Педагогічна технологія організації продуктивної міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу / О. А. Дубасенюк, Н. В. Якса // Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти : монографія / За ред. М. М. Солдатенков, О. М. Семенов. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2008. – С. 108–121.

3. Педагогіка. Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич. – Мн.: "Соврем. слово", 2005. – 720 с.

2. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – Ростов на Дону: Фенікс, 1996. – 512 с.

4. Платонов К.К. Структура и развитие личности / К.К. Платонов . – М. : Наука, 1986. – 254 с.

Дубасенюк О.А., Якса Н.В. Розвиток особистості як суб'єкта праці впродовж життя.

Розглядається проблема розвитку особистості як суб'єкта праці впродовж життя, доводиться, що розвиток постає евристичним принципом аналізу психолого-педагогічних феноменів, зокрема й проблем особистості професіонала у сучасному інформаційно-технологічному просторі, а також головних аспектів психології професійного розвитку особистості.

Dubasenyuk O.A., Yaksa N.V. The development of personality as the subject of labour during life.

The problem of the development of personality as the subject of labour during life is examined, it is proved, that development appears to be heuristic principle of the analysis of the psycho-pedagogical phenomena, specifically the problems of personality of a professional in modern informatively-technological space, and also the main aspects of psychology of professional development of a personality.